

Vaikea muistaa ja vaikea unohtaa

Ulla-Maija Peltonen (2020). *Barbaria ja unohdus – Historian kipujälkiä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 259 sivua.

MAASSAMME EI OLE OLLUT mitenkään valtavirtaa sellainen tutkimus, jossa limittyvät yksilöllinen ja kulttuurinen muisti ja unohdus. Aihepiirin pitkän linjan tutkija folkloristi Ulla-Maija Peltonen on valinnut kokoelmaansa viisi aiemmin ilmestynyttä ja kolme uutta artikkelia. Hänen aiempia teoksiaan ovat *Muistin paikat* (SKS 2003) ja *Punakapinan muistot* (SKS 1996). Tuoreen artikkelikokoelman motto on filosofi Hannah Arendtilta: ”Meillä ei ole varaa ottaa menneisyydestä vain hyviä puolia kutsuen sitä ainoaksi perinnöksemme, ja hylätä paha pitämällä sitä vain painolastina, joka aikaa myöten unohtuu itsestään.”

Traumaattisia tapahtumia on vaikea muistaa, mutta niitä on myös vaikea unohtaa. Peltonen lähtee liikkeelle siitä havainnosta, että yksilöt ja yhteiskunnat unohtavat tai muokkaavat kipeitä väkivaltaa koskevia muistoja. Tietoisuudesta hädätetyt muistot nousevat kuitenkin yllättävästi esiin. Ihmisen mieli pyrkii splittaamaan, sijoittamaan hyvän ja pahan eri kohteisiin, jotta maailman voisi kokea edes jotensakin ymmärrettävänä.

Historian kipujäljet rinnastuvat aavesärkyyn: kivun alkuperäinen lähde voi väistyä, mutta kipu jatkuu silti. Tapahtumien käsittely

on vaikeaa siksikin, että tutkimuksen tuloksena ei saada suoraviivaista tapahtui- tai ei tapahtunut-vastausta.

YHTEINEN TYÖSTÄMINEN LUO MENNEISYYDEN

Psykoanalyttikko Pirkko Siltalan mukaan vasta yhteisesti työstetty menneisyys muuttuu menneisyydeksi, mutta käsittelemätön taakka tulee seuraavien sukupolvien kannettavaksi, taakkasiirtymäksi. Se, mikä ei tule yhdessä jaetuksi, tulee Martti Siiralan sanoin jonkun kannettavaksi. Äänen antaminen sodan ja väkivallan kokeneille auttaa muistojen työstimistä.

Historia välitetään jälkipolville kertomalla ja vaikenemalla. Halu parannella mennyttä nykyhetken edun mukaiseksi kertoo muistin politiikasta. Kertoja unohtaa tai parantelee menneisyyttään, ja tutkija pohtii, mitä siitä voidaan päätellä. Tutkimus ei Peltosen mukaan ole vain muistamista ja muistuttamista, vaan sen kohteena ovat paljolti muistamisen käytännöt. Uudet syytökset eivät yleensä paranna asioiden työstimistä. Auschwitzista selviytynyt italialaiskirjailija Primo Levi korosti, ettei hän kirjoittanut keskitysleiriä kuvaavaa, alkuaan vuonna 1947 italiaksi ilmestynyttä teostaan *Tällainenkö on ihminen*

(Gummerus 2019) uusien syyteiden esittämiseksi vaan lähdeaineistoksi ”ihmisen mielen rauhallista tutkimusta varten”.

Aikalaisten muistitieto toimii kommunikatiivisena muistina, jossa mielikuvat menneisyydestä siirtyvät sukupolvelta toiselle. Egyptologi Jan Assmanin mukaan noin sadan vuoden jälkeen sukupolvien väliset kokemukset jät ohenevat ja katkeavat. Kulttuurinen muisti, joka pitää sisällään kollektiivisen muistin, edellyttää Peltosen mukaan kirjallisuutta tai muita alustoja välittyykseen eteenpäin.

Henkilökohtainen muistaminen työsty ajan myötä kulttuuriseksi ja kollektiiviseksi muistiksi. Kertomuksia muodostamalla jokainen sukupolvi määrittelee muistot omalla tavallaan. Sosiologi Karl Mannheim kehitti 1920-luvulla teoriaa kokemussukupolvista ja heidän avainkokemuksistaan, mitä on suomalaisissa oloissa kartoittanut Matti Virtanen väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset*.

IHMISEN MIELI PYRKII SIOITTAMAAN HYVÄN JA PAHAN ERI KOHTEISIIN.

UHREJA ON LIIKAA, SAMOIN SYYLLISIÄ

Unohdetuilla tai vaietuilla kertomuksilla luodaan menneisyyttä yhteiseksi kokonaisuudeksi, mutta muistuttaminen voi myös hajottaa ehjää menneisyyden mielikuvaa. Muistitiedossa vallitsee Peltosen mukaan kaksi viitekehystä. Referentiaalinen, todellisiin tapahtumiin viittaava kehys ei ole kopiointia, vaan rakentuu kirjoittajan tai puhujan käsityksistä. Toinen kehys on kuulijan ja kertojan tai kirjoittajan ja lukijan välinen merkityksenantokehys, jossa osapuolet ovat alttiita toistensa väärynymmärtämiselle.

Kenellä on oikeus sanoa, mitä menneisyydestä muistetaan ja mitä unohdetaan? Mitä esimerkiksi Suomen vuoden 1918 sisällissodasta on hyvä muistaa, ja kenellä tapahtuneesta on oikeus kertoa? Miten vaikeaa muistoa tulisi ylläpitää sortumatta toistoon? Tapahtumat voidaan virallisesti unohtaa, kuten Suomessakin yhtenäisyyden nimissä pitkään tehtiin. Toisen puolen kokemus leikattiin irti, kun hävinneen puolen julkista suremista tai symboleita ei sallittu, ja ”muistin paikat”, (historioitsija Pierre Noran käsite) olivat kätöksessä teloitus- ja hautapaikkojen lähellä.

Peltosen mukaan kollektiivisen väkivallan käsittely ei ole niinkään juridiikkaa vaan akuuttia kulttuu-

rista kriisiin hallintaa. Joukkotuhon ja kansanmurhan käsittelyssä oikeudenkäynti, syyllisten etsiminen ja rangaistukset käyvät mahdottomiksi, koska niin uhreja kuin tekoihin syyllistyneitä on liikaa.

HAURAS HYVYYS

Kertoja kertoo tarinoita, joissa on sekä muistamista että unohdusta, pitääkseen yllä omaa ja viiteryhmänsä arvokkuutta. Arvokkuutta luovia ja ylläpitäviä tarinoita voidaan kertoa paitsi meistä myös muista. Poikkeuksellisista oloista selvinneiden kertomuksia Peltonen kuvaa artikkelissa ”Hauras hyvyys ja anteeksi-anto sodan muistoissa”, joka on alun perin ilmestynyt Jan Löfströmin toimittamassa teoksessa *Voiko historiaa hyvittää?* (Gaudeamus 2012). Suomen vuoden 1918 sodasta tai Stalinin ajan puhdistuksista eloonjääneet kertovat toisinaan vastapuolen edustajan poikkeuksellisesta teosta kuten leipäpalan antamisesta tai hengen säästämisestä.

Muistitieto- ja kirjallisuuden tutkija Alessandro Portelli tutki italialaisten kertomuksia toisen maailmansodan väkivaltaisuuksista. Myyttisävyisissä kertomuksissa myös väkivallan toteuttajan puolella aina joku vastustaa pakkovaltaa. Kertajat pitävät yllä uskoa siihen, että totalitarismissakin yksilön on mahdollista valita tekonsa.

ANTEEKSI ANTAMINEN

Hyvittämisen pohdinta nostaa monenlaisia eettisiä paradokseja. Kun tai jos joku pyytää vääryyden jälkeen anteeksi, kuka sitä pyytää, keneltä ja mistä syystä? Ranskalaisfilosofi Jacques Derridan väitteen mukaan vain anteeksiantamaton voidaan antaa anteeksi. Anteeksiannolla on oltava muu kuin tilanteen normalisoinnin ja ennalleen palauttamisen merkitys, koska holokaustia tai muuta käsitämätöntä ei voi ”normalisoida”.

Peltonen lainaa Derridan käsitystä anteeksiannosta, jolla on moraalinen ja ihmisenä olemisen mielekkyyden lähtökohta ja joka liittyy sovintoon, sovittukseen, pelastumiseen ja vapautukseen. Julmuuksista ei voida oppia mitään, vaan ainoa moraalisesti vakavasti otettava reaktio niihin on ajatus: ei koskaan enää.

Ulla-Maija Peltosen artikkelikokoelma on kiinnostava ja painokas puheenvuoro valitettavan ajankohtaisista teemoista.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, työnohjaaja-kouluttaja, tietokirjailija

Lisää aiheesta:

Onnismaa, J.: Täytyy muistaa ja täytyy unohtaa. *Aikuiskasvatus* 33(2). <https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/94041/52719>.